

Božidar Debenjak

IZVIRNI GREH

O naravi prepovedanega sadu

1

Izvirni greh je slovenski prevod za *peccatum originale*; v nemščini se temu reče *die Erbsünde*, kar pomeni »dedni greh«; izraz je prevzel in uveljavil Luther, za njim pa nemško besedilo augsburške veroizpovedi. Toda kljub uporabi enotnega izraza *peccatum originale* se že pri cerkvenih očetih začne uveljavljati razlaga, da je izvirni greh povezan s spolnostjo. Ta ideja ni izvorno judovska. Judovstvo sicer nikakor ni brez tabujev v spolnosti, toda v judovstvu je vsaj heteroseksualna spolnost vsakdanja sestavina življenja, tako da sta pogoja za rabina minimalna starost, navadno 30 let, in pa poročenost, medtem ko je kastrat izobčen iz občestvenih shodov (5 Mz 23:2). Judovski odnos do spolnosti je odvrnitev od kultne spolnosti tedanjega Bližnjega vzhoda, v kateri so v službi templja delovali posvečenci (»kedeši«) in posvečenke (»kedeše«), ekstaza z njimi pa je bila »srečanje z božanstvom«; pričakovano darilo je bilo namenjeno templju, od tod pa izhaja napačno ime »tempeljska prostitucija«. V zgodnjem obdobju je bilo tako mogoče častiti tudi Jahveja,¹ o čemer govori še zgodba o Tamari in Judi (1 Mz 38). Radikalna odvrnitev od teh kultov in kultnih navad se je zgodila z letoma 622 ali 621 pred krščanskim štetjem (Hilkijeva reforma pod kraljem Jošijo).

Novozavezne knjige ne vsebujejo zahteve po spolni askezi; Pavel jo omenja samo kot posebni dar posameznikov. To je razumljivo, saj

1 Prim. Ch. Gerritzen (ur.), *Lexikon der Bibel*. Köln, 2001, geslo Hurer. Izraza Slovenski standardni prevod prevaja s »posvečeni vlačugar« in »posvečena vlačuga« (5 Mz 23:17), ponekod pa »vlačuga«.

njihove zahteve temeljijo na *Devteronomiju* in prav zato v njih še ne najdemo obsodbe ter zaničevanja spolnosti ali zahteve po askezi. Tudi apostolski očetje se ravnavajo po moralnem kodeksu *Starega testamenta*. Šele pod vplivom dualizma, boja med Bogom in Satanom, nastane tudi v krščanstvu ideal odpovedi vsem užitkom in zaničljiv odnos do telesnosti. Vzor vernosti postane menih.

Obsojanje in zavračanje spolnosti se sicer izražata različno, toda bolj ko se širijo dualistična prepričanja (ne samo v krščanstvu, temveč tudi v manihejstvu in drugod), bolj dobiva spolnost vlogo satanovega orodja, torej večnega pohujšanja, povzdigujeta pa se spolna askeza in celibat. Za nadaljnji razvoj problema je pomemben Tertulian. Uporablja tri različne izraze: *vitium originis* (izvirna napaka), *naturae corruptio* (kvarjenje narave) ter *tradux peccati* (prenašalo greha). Zadnji izraz Tertulian poveže s spolnostjo in zaploditvijo potomstva. Iz tega potem izhaja poznejši razvoj doktrine: sama spolnost je grešna, otroci se rodijo z izvirnim grehom. Pri verouku v prvih razredih osnovne šole so nas nekoč učili, da nekrščeni otroci ne pridejo v nebesa, temveč da v predpeklu (limbu) čakajo na odrešenje na sodni dan, saj če umro brez krsta, z njih ni spran izvirni greh. Pri Ambrožu najdemo že namig na dedno krivdo. Izraz *peccatum originale* je prvi uporabil Avguštin: šlo naj bi za Adamovo dejanje iz svobodne volje, za akt nepokorščine do Boga, tako da človek privoli v lastnost svoje narave, ki jo je Adamov padec pokvaril, ploditev pa jo prenaša. S to privolitvijo naredi tradirano krivdo in prevlado čutnosti oziroma poželenja nad duhom za svojo osebno lastnost, tako da človek »ne more ne grešiti«. V nekoliko oslabljeni obliki je bilo Avguštinovo stališče leta 418 sprejeto kot dogma.

V obdobju sholastike so jemali bolj ali manj za samoumevno, da grešnost pripada Adamovim potomcem, iz česar sledi obsojenost na greh, obenem pa so ob tem brez posebnega premisleka govorili o dednem grehu kot lastni krivdi. A vprašanje, ali je grešna že kar spolnost sama po sebi, je imelo različne odgovore ali pa je ostajalo neodgovorjeno.

Ko je Ivan Prijatelj kmalu po koncu prve svetovne vojne pripravil *Stritarjevo antologijo*, je v uvodu zapisal tudi: »Erotika je katoličanu dovoljena samo v svrhu ploditve človeškega rodu.«² Takratna rimskokatoliška doktrina je imela vsako drugo spolnost za grešno, zato je prepovedovala kontracepcijo, vsako telesno ljubezen neporočenih raznospolnih partnerjev, prezirala je tudi nezakonske otroke, jim za sramotni pečat dajala posebej iskana krstna imena, na primer Polikarp, prepovedovala je samozadovoljevanje, predvsem pa homoseksualna razmerja itn. Razveze zakona ni marala, dopuščala je le »ločitev od mize in postelje«, torej razhod skupnega gospodinjstva in opustitev medsebojne spolnosti, kar je v konsekvenci pomenilo popolno odpoved spolnosti, saj zunaj zakona in poskusa zaploditve ni bila dovoljena. Sem spada tudi popolna prepoved abortusa, tudi če ga opravičujejo medicinski ali etični razlogi. V poznejšem razvoju so se sicer pojavile nekatere niše med prepovedmi, na primer spolnost med zakoncema ob predvidoma neplodnih dneh (metoda Knaus-Ogino), nekoliko širša možnost razveljavljanja zakonske zveze. A koncilskemu papežu Pavlu VI. so dali v podpis izredno restriktivno encikliko *Humanae vitae*, ki že takrat ni več ustrezala prevladujočemu pričakovanju. Kaj bo spremenil sedanji papež Frančišek, je stvar ugibanj.

Rimska Cerkev v svojem odnosu do spolnosti ni edina. Podobna stališča, včasih še ostrejša, imajo tudi nekatere fundamentalistično usmerjene evangelikalne denominacije.³ Kot smo že videli, se antiseksualna stališča pojavijo že zgodaj v zgodovini krščanstva. Ob Tertulianu moramo navesti vsaj še znamenitega učenega teologa Origena, ki se je kastriral po analogiji z izrekom: »Če te tvoje oko pohujšuje, ga izderi.« (Mt 5:29 in še večkrat.) Še v carski Rusiji so bili dovolj vplivna denominacija skopci, ki so si pridobivali zaslužnje s samokastracijo: za moške je pomenila »mali pečat«, če so si z razbeljenim železom odrezali mošnjo, in »veliki pečat«, če so odrezali tudi penis. Ženskam so pohabljali genitalije in prsi, posredovali pa so tudi pri svojih in tujih otrocih. Po uničenju carske Rusije so ostanke te denominacije še zasledili v Romuniji.

2 *Stritarjeva antologija*, Ljubljana, 1919, str. 44.

3 Pejorativnim izrazom kot »sekta« ali »ločina« se rajši izognemo.

Toda vrnimo se k Adamovemu grehu. Je bila to res kar spolnost?

O tem se je najbolje poučiti iz *Geneze*. Današnja podoba hebrejske *Biblije* je, kot je znano, rezultat dolgega procesa. V njem je najprej prišlo do združitve dveh vzporednih tradicij, južne iz kraljestva Juda in severne iz kraljestva Izrael; prva imenuje Boga Jahve, druga uporablja splošno ime Elohim (množinska oblika, ki nekako ustreza veliki začetnici). Poznejši svečeniki in verski reformatorji so uvedli v besedilo še druge elemente, med drugim so iz zapisa Božjega imena JHVH s samoglasniki iz besede Adonai naredili nadomestno, torej dopustno ime Jehovah, uredili kodekse zapovedi in prepovedi ter še marsikaj. O vsem tem je veliko strokovne literature, na kratko pa so o tem pisali tudi v zahtevnejših uvodih, na primer v nemško *Jeruzalemsko Biblijo*. Za bralca se ta zapletena zgodovina nastajanja kaže v določenih neskladjih poročil. Tako je seveda tudi v poročilih o stvarjenju človeka, vrtu Eden in padcu v greh.

Prvo poglavje *Geneze* je elohistično in govori o stvarjenju človeka na šesti dan:

»Bog je ustvaril človeka po svoji podobi, po Božji podobi ga je ustvaril, moškega in žensko je ustvaril. Bog ju je blagoslovil in jima rekel: Bodita rodovitna in množita se, napolnita zemljo [...].« (1 Mz 1:27–28)

In na koncu poročila: »Bog je videl vse, kar je naredil, in glej, bilo je zelo dobro.« (1 Mz 1:31) Po tej zapovedi, naj se množita, naj torej imata potomstvo, izrečeni na šesti dan stvarjenja, sledi sedmi dan počitka.

Nekoliko neskladno s tem je jahvistično poročilo⁴ iz drugega poglavja, da je Bog »zasadil vrt proti vzhodu v Edenu, in je tja postavil človeka, katerega je bil izoblikoval«, (1 Mz 2:8) ter mu nato naročil, naj vrt obdeluje, šele potem (prav tam, v. 16–17) pa mu je »zapovedal in rekel: ›Z vseh dreves v vrtu smeš jesti, le z drevesa spoznanja dobrega in hudega [ali: zlega] nikar ne jej! Kajti na dan, ko bi⁵ jedel z njega, boš gotovo

4 Jahvist se začinja z 1 Mz 2:4b in zajema skoraj vso *Genezo* in *Eksodus*. Potem spet naletimo nanj v 4 Mz 10:29 (do vključno pogl. 24) in še marsikje zunaj tore. Slogovno je prepoznaven po živahnem slogu, medtem ko je elohist bolj skop v izrazu.

5 Nemška *Jeruzalemska Biblija* ima »Kajti brž ko bi«. V drugem brižinskem spomeniku so našteve posledice izvirnega greha: »Eče bi ded naš ne sčegrešil, te v veki jemu be žiti,

umrl!« In šele po tej prepovedi je Bog rekel: »Ni dobro za človeka, da je sam; naredil mu bom pomoč, ki mu bo primerna.« (v. 18) Zatem je pred človeka pripeljal vse živali, da jih je človek poimenoval, in šele nato iz Adamovega tkiva ustvaril žensko. Po stvarjenjskem izvoru je identična z možem. Da pa sta tudi v spolnosti par, jasno govori vrstica 23: »Zaradi tega bo mož zapustil očeta in mater in se pridružil svoji ženi in bosta eno meso.« Da sta bila oba naga in ju ni bilo sram, je sporočilo 24. vrstice.

Tretje poglavje govori o tem, kako sta prva človeka prelomila prepoved. Evo zapelje kača z značilnimi besedami:

»Nikakor ne bosta umrla. V resnici Bog ve, da bi se vama tisti dan, ko bi jedla z njega, odprle oči in bi postala kakor Bog, poznala bi dobro in hudo.« (1 Mz 3:4-5)

Jedro kačinega tolmačenja se po *Vulgati* navaja »eritis sicut Deus, scientes bonum et malum«. Ta »kakor Bog« je mogoče prevesti tudi »kakor bogova« ali »kakor bogovi«. In res so se, pravi vrstica 7, »tedaj obema odprle oči in spoznala sta, da sta naga«. Iz figovega listja si spleteta predpasnika in se pred Bogom skrijeta v goščavi. Sledi kazen: najprej za kačo, ki je obsojena na plazenje v prahu; nato za ženo, ki bo »v bolečinah rojevala otroke« in bo odvisna od moža, ki bo »gospodoval nad teboj«; mož je obsojen na zemljo, polno »trna in osata«, tako da bo »v potu svojega obraza jedel svoj kruh«, dokler se ne povrne v zemljo, kajti: »Prah si in v prah se povrneš.« Nato Bog oba obleče.

In zdaj sledi še vzrok za izgon iz vrta Eden:

»Tedaj je Gospod Bog rekel: »Glejte, človek je postal kakor eden izmed nas, saj pozna dobro in hudo. Da ne bo zdaj iztegnil roke in vzel še z drevesa življenja ter jedel in živel na veke!« (v. 22)

To je vzrok za izgon iz vrta Eden: Človek je postal »kakor eden izmed nas«, je kakor Bog, zna delati dobro in hudo, a po nečem je prekratek. Ko Bog dela dobro in hudo, ima to globlji smisel, je v okviru neke pravičnosti. In dokler je človek poznal samo dobro, ni bil nevaren za ustroj sveta. Odkar pa pozna tudi hudo, ne zna pa se zadržati v mejah, mu postavlja mejo le smrt. Z večnim življenjem bi bil do kraja destruktiven.

starosti ne prijemljonči, nikoliježe pečali ne imy, ni slzna telesa imonči, nu věveki je u be žiti.« V izgubo je šlo večno življenje brez skrbi in solznega telesa.

Izvirni greh je, da hoče človek »biti kakor Bog«, brez samoomejitev, delati kar počez dobro in zlo.

4

Toda kako to, da je bil izvirni greh pri kristjanih razumljen ne kot *hybris*, kot ošabno potegovanje za vsemogočnost, temveč kot spolnost?

Eden od vzrokov je bil, da so poganske religije postavljale spolnost na zelo vidno mesto, v spolnih misterijih naj bi se celo srečali verniki ali vernice z božanstvom. Če so takratni novodobni kulti videli vrata do božanstva v orgiastičnih obredih, so oznanjevalci zgodnjega krščanstva načrtno razširjali askezo, puščavniško osamo, premagovanje strahu pred smrtjo v mukah.

Drugi veliki vzrok je bil način branja *Biblije*. Ko so asketi brali *Genezo*, so v njej našli omembo golote pred izvirnim grehom ter sramu in želje po zakrivanju golote po izvirnem grehu; v izrečeni Božji kazni so videli ženine bolečine ob porodu, a tisto, kar naj bo rojeno v bolečinah, je lahko bilo zaplojeno samo v seksualnem aktu. V patriarhalnem splošnem okolju ni bilo nič čudnega, da kazen za moškega ni imela spolnih komponent, žena pa je bila povrhu kaznovana še s pokornostjo možu.

Tretji vzrok je neka semantična posebnost hebrejščine: »Človek je spoznal svojo ženo Evo, spočela je in rodila Kajna.« (1 Mz 4:1) »Spoznati« pomeni tu in še marsikje »imeti koitus«⁶, in tako so tudi »drevo spoznanja« lahko asociirali s spolnostjo.

Preprosto opazovanje narave in človeka jim je pokazalo, da ni nadaljevanja rodu brez spolnega akta; obenem pa se je pokazala razlika, da se pri živalih spolni akti dogajajo v razdobjih parjenja, vmes pa ne. Človek tega ritma nima oziroma so od njega ostali le zabrisani sledovi. Očitna je bila zveza med spočetjem v spolnem aktu in rojstvom devet mesecev pozneje. V trenutku, ko je bila spolnost kot taka razumljena kot grešna, je ostala odpustljiv greh samo tedaj, ko je bila usmerjena v spočetje. Na to se je potem navezala ideja, da je ta odpustljivi greh treba sprati s tako spočetega otroka, kar se zgodi šele s krstom.

6 Npr. 1 Mz 4:17.25, 1 Mz 38:26, 1 Mz 52:7, 1 Sam 1:19.

5

Zdaj je čas, da se obrnemo k nekaterim vprašanjem v zvezi s človekovo spolnostjo.

Ko je v 18. stoletju Karl Linne razvrstil rastline in živali v svoj sistem, mu je bil za eno od izhodišč red stvarjenja bitij, »quot ab initio creavit infinitum Ens«, toliko kot jih je od samega začetka ustvarilo neskončno Bitje, drugo izhodišče pa je temeljilo na primerjavi telesnih znakov in pri živalih primerjalna anatomija. Tako je v sistem živali uvrstil tudi človeka z značilnim dvočlenskim rodovno-vrstnim imenom *Homo sapiens* kot edino vrsto rodu *Homo*, ta rod kot edini v družino *Hominidae*, to pa v red *Primates*. S tem je določil normalno znanstveno obravnavanje tega živega bitja, ki je oprto na primerjalno anatomijo. Poznejša zoologija je Linnejev sistem primatov samo toliko popravila, da je iz njega izključila netopirje; te je Linne uvrstil sem, saj imajo le en par mlečnih žlez, in to na prsih. Človek je bil »krona stvarstva«, toda tudi uvrščen na svoje mesto v stvarstvu.

Tudi nauk o evoluciji ni podrl Linnejevega sistema, temveč ga je samo izpopolnil in mu dodal nove utemeljitve. Danes vemo, da obstaja znotraj primatov posebna skupina Anthropeidea, višje opice, v kateri so giboni, orangutani, gorile, šimpanzi in pa ljudje (današnji človek in njegovi izumrli bližnji sorodniki). Genetika je prispevala spoznanje, da se genoma človeka in obeh vrst šimpanza vsaj 98-odstotno ujemata.

6

Na poti nastajanja človeške vrste se je zgodila pomembna evolucijska sprememba: dejstvo, da smo si bolj podobni z mladiči šimpanza in gorile kot pa z odraslimi opicami, nas pripelje do spoznanja, da se je tu zgodil premik, ki ima strokovno ime »neotenizacija«. Habitus mladostne oblike ostane in ga ne zamenja zrelostni habitus, spolna zrelost torej ni mejnik med obema habitusoma, temveč se po njenem nastopu ohrani mladostni habitus; se pa doba spolnega dozorevanja podaljša. Ko je evolucijsko odvržen zrelostni habitus, so odvržene tudi različne »specializacije«, torej oblike, močno prilagojene razmeram, organizmi pa postanejo spet bolj

»primitivni« in vrsta s tem sposobna za novo, drugačno specializacijo. Ta pojav se ne omejuje na dvoživke, klasičen primer je proteus, temveč je univerzalen; ne zajema samo človeške ribice, temveč tudi predčloveka. Poglejmo nekaj dejstev: šimpanz spolno dozori pri približno šestih letih, človek več kot dvakrat pozneje. Odrasli šimpanz ima na roki palec, ki ni več univerzalno uporaben, človeški palec je univerzalen. Šimpanz in gorila imata arkade oblikovane kot močne nadočasne oboke, človek ne; ta sprememba je povezana s strukturo žvekal, saj človek ne more žvečiti tako trde hrane. V zameno pa se je razvil obradek, torej kostni nastavek na spodnji čeljusti, ki omogoča artikulirani govor.

Ta sprememba je imela pomembne posledice.

Podaljšano dozorevanje je povečalo odvisnost otroka in mladostnika od odraslih članov skupine. Daljše dozorevanje pomeni tudi daljšo in bolj poglobljeno socializacijo, torej proces medsebojnega učenja in brušenja. Mladostni stadiji so bolj »radovedni«, saj se morajo seznaniti s svetom, ki jim je ob rojstvu nov. Podaljšani mladostni stadij podaljšuje tudi obdobje radovednosti, in glede na to, da se je tudi spolno dozorevanje zgodilo v mladostnem stadiju, ta radovednost s spolno zrelostjo ne uplahne. Če pomislimo, da je bila življenjska doba zgodnjih ljudi zelo kratka, je jasno, da so ostajali do izteka življenja zelo radovedni in nagnjeni k preizkušanju vsega, zunanjih predmetov in lastnega telesa ter njegovih sposobnosti. Poleg vsega pa se je z neotenzicacijo zgodila še ena sprememba: izginila so paritvena obdobja, tako značilna za večino živali. Človeška ploditev ni več sezonska, temveč je permanentna.

Prav tako so živeli v skupnostih, ki so bile sprva krdela, in v njih so ne samo sobivali, temveč tudi ustvarjali skupno življenje, jedli in pili, delali in spolno živeli.

7

Pogled na živalske skupnosti nam pokaže različne modele. V mačjem svetu živi en samec z več samicami, samci so med seboj sovražni. Maček na svojem teritoriju pomori mladiče drugih mačkov. V volčjem krdelu se parita samo alfa samec in alfa samica, drugi člani krdela so podrejeni in se ne pariyo, med samci ni boja na življenje in smrt. Opičje krdelo sicer

pozna hierarhijo, toda ni prepovedi parjenja med podrejenimi. Med samci ni izključujočega boja.

V iskanju »naravnega vzorca« se avtorji radi zatekajo k trajno povezanemu paru, kakršnega najdemo zlasti pri nekaterih ptičih: isti par se vsako sezono najde in vzredi mladiče. Toda ta tip monogamnega para je lahko sicer etični ideal, lahko je plod zgodovine, ni pa razvojno izhodišče za svet človeka. Človeška značilnost, ki je označevala že predljudi in praljudi, je življenje v skupnosti, ki se je razvila iz krdela. Od treh prej navedenih živalskih modelov je to izhodišče ravno opičje krdelo. Odnosi v njem so dinamični, nastajajo pari, ki so bolj ali manj trajni, v njem si samci ne morejo biti brezobzirni konkurenti in samice ne brezobzirne konkurentke, čeprav so lahko med enimi in drugimi merjenja moči in vpliva. Razmerja med samci in samicami so vsaj deloma solidarna, mladiči pa so v varstvu vsega krdela. Opičje krdelo seveda ni prostor permanentne orgije. V krdelu šimpanzov pa je samica tista, ki si izbira partnerje, in ne obratno.

V zgodovini človeških družb so se mnogi elementi te naravne solidarnosti omajali in celo izgubili, a v izhodišču so obstajali.

8

Posamezni člani vrste *Homo sapiens* morajo najprej biti zaplojeni in se roditi. Ta proces biološko ni niti malo preprost in je podvržen mnogim okvaram. Ne končajo pa se vse s smrtjo plodu. Prirojene okvare so lahko kromosomske ali nastanejo v zaporedju oblikovanja organskih sistemov. Tu nas bodo predvsem zanimale tiste, ki so povezane s spolno določenostjo.

Splošno znano dejstvo, da nastane zarodek, ki bo po rojstvu, če bo šlo vse po sreči, ženskega spola, če semenčica prinese v jajce kromosom X, moškega spola pa, če prinese kromosom Y, je značilno za normalni razplet. Toda veliko je tudi genetskih napak. Spolni celici, tako jajce kot semenčica, namreč nastajata z redukcijsko delitvijo ali mejozo. Iz diploidne zarodne celice, ki ima 23 parov kromosomov, od teh je en par pri ženski XX, pri moškem XY, nastanejo v dveh korakih štiri haploidne celice. Iz vseh štirih nastanejo v testisu semenčice. V ovariju se od štirih

samo ena razvije v jajčece. Iz vsakega od 23 parov kromosomov diploidne celice pride v spolno celico eden od kromosomov. In tako ima normalno jajčece set kromosomov $22 + X$, normalna semenčica pa $22 + X$ ali $22 + Y$. Toda ob mejozi nastajajo tudi napake, in to pri obeh spolih ter pri raznih kromosomih; par se na primer ne razdeli in sta v eni spolni celici oba kromosoma istega para, v drugi pa ni nobenega, tako da z združitvijo jajčeca in semenčice nastane 47 ali 45 kromosomov namesto normalnih 46. Rezultat so nepopravljive genetske napake. Zelo veliko se piše o Downovem sindromu, torej o trisomiji enega od kromosomov. Če se taka napaka zgodi s »spolnima« kromosomoma X oziroma Y, je poleg telesnih okvar lahko nejasna tudi spolna pripadnost. Defekt lahko izvira tako iz jajčeca kot iz semenčice. Tako v jajčecu kot v semenčici je mogoče stanje $22 + 0$, $22 + XX$, v semenčici tudi $22 + XY$ in $22 + YY$, v jajčecu pa $22 + XX$.

Nepopravljive genetske okvare na področju spolne opredelitve so: Turnerjev sindrom (XO) s podvariantami, oseba na zunaj ženskega spola, majhna in duševno zaostala, v težjih primerih s krilatim vratom; triploiks- sindrom (XXX), neplodna ženska z mnogimi drugimi tegobami; Klinefelterjev sindrom (XXY), neploden moški z mnogimi drugimi tegobami; XYY-sindrom, neploden moški, nadreprezentiran v ameriških zaporih; in še več drugih okvar.

Drugi tip okvar so napake v embrionalnem razvoju. Ta je zelo zapleten, dogaja se kot neke vrste štafeta, pri kateri si pobudo predajajo različni praorgani. Ker so bili predniki vretenčarjev dvospolna bitja, se spolni aparat zarodka zasnuje za oba spola enako, diferenciacija pa nastaja v posameznih razvojnih fazah. Tako imajo posamezni deli spolnega aparata obeh spolov vzporedno izhodišče, potem pa eni deli pri vsakem spolu zaostanejo in dobijo funkcijo spremljevalnih organov pri enem spolu, drugi pa se povečajo in postanejo glavni spolni organi tega spola. Tudi v hormonskem sistemu obeh spolov so spolni hormoni obeh spolov, samo v različnem razmerju.

Občasno se zgodi, da se razvijejo oboji spolni organi (hermafroditizem); večkrat pride do nepopolnega razvoja spolovil, tako da je spolna identifikacija novorojenca težavna; novorojenec s hipospadijo, torej z izvzidilom sečne cevi na bazi penisa, bo lahko napačno prideljen ženske-

mu spolu, novorojenka s prevelikim klitorisom pa moškemu. Posebna težava je z dečki, pri katerih se testisi niso spustili v mošnjo.

Temu se pridružujejo okvare hormonskega sistema: prirojena rezistenca na androgene povzroči, da je kromosomsko moški (XY) po vsej zunanji podobi ženska. Takšne so bile na primer športnice, ki so jih izključevali iz ženskih tekmovanj.

9

Mnogo manj so znani vzroki neujemanja med biološkim spolom in občutjem spolne pripadnosti. Sodobne metode endokrinološke medicine in plastične kirurgije omogočajo »spremembo spola«: dodajajo se spolni hormoni želenega spola in odstranijo gonade nezaželenega spola, zunanje spolovilo pa se prilagodi želenemu spolu. Toda težava je obstajala tudi pred rojstvom sodobne medicine in so jo reševali na svoj način.

Človeške skupnosti so se srečevale najbrž kar z vsemi temi težavami nejasne ločnice med spoloma, ki so jih morale tako ali drugače reševati. Včasih je o spolu odločal socialni status. Še v dvajsetem stoletju je v Albaniji v družinah brez moškega poglavarja ena od žensk postala socialno moški, prevzela vse moške insignije, način oblačenja in navade, tudi okolica jo je obravnavala kot moškega.

Veliko religij se zelo ukvarja s težavo dvospolnosti, na primer v določanju statusa šamanov. Njihova magična moč je temeljila ravno na tem, da so veljali za moške in ženske hkrati.

Pogosto so kulture postavljale v ospredje spremembo spola, torej spremembo nekaterih mladeničev iz moškega v ženski spol. Etnologi so opisovali moške različnih območij sveta od Grenlandije do Bornea, ki so se spremenili v ženske. Različno so poimenovani, in sicer po abecednem vrstnem redu: ahnučik, basir, basm, bača, berdache, bote, čukadn, epanga, mujadores, ovašengi, pumea, župan. Avstralski staroselci so poznali t. i. subincizijo kot iniciacijski obred, ki je bil spremljan z močno krvavitvijo, ki je bila primerjalno podobna menstrualni krvi.

V bližnjevzhodnih kulturah so bili v kulturnih vlogah spolnih svečnikov tako imenovani galli, ki so se ob vstopu v to vlogo javno skopili, drugod pa tudi nepohabljeni moški spolni svečeniki v tako imenovani

»tempeljski prostituciji«, torej v obredih, v katerih so s spolnim aktom doživljali versko ekstazo. Spolni svečeniki in svečenice so udeležencem kulta omogočali doživetje boga ali boginje skozi mistiko spolne ekstaze. Napačna oznaka »tempeljska prostitucija« je nastala, ko so na to obliko kultov z ženskimi svečenicami naleteli novoveški kolonialni osvajalci. Čeprav je bil s spolnim aktom zvezan dar, je bil ta namenjen svetišču kot del kulturnega dejanja in svečeniška oseba je pomagala verniku ali vernici do mistične ekstaze iz pobožne predanosti božanstvu.

Tudi v stari zgodovini Izraela so obstajali taki svečeniki in svečenice, *Biblija* jih imenuje kedešim. Ko je Luther prevajal *Biblijo*, je imel težave s prevodom za moškega pod imenom kedeš in žensko pod imenom kedeša. Ti vlogi sta obstajali tudi v starem kultu Jahveja, kot je zelo jasno razvidno iz zgodbe o Judi in Tamari (1 Mz 38): Tamara, ki ji grozi, da ji Juda ne bo dal za moža še tretjega sina (prvi, Er, je bil hudoben in ga je Bog ubil, drugi, Onan, ni hotel oživiti bratovega semena, zato ga je Bog ubil, tretji, Šela, pa še ni bil dovolj star, zato Tamara čaka), se preobleče v kedešo (v službi Jahveja) in ji Juda za jamstvo kulturnega plačila zastavi svoje poglavarске insignije, pozneje pa pošlje nekoga, naj ji izroči plačilo, a Tamare ni več. Tamara zanosi, in sicer pričakuje dvojčka. Tamara v *Bibliji* ni kdor koli: nanjo se sklicuje Ruta, najdemo pa jo tudi v Jezusovem rodovniku (Mt 1:3).

Šele izraelska kulturna reforma⁷ je spolno ekstazo dokončno izločila iz kulta.

10

Izraelska verska reforma nadvse radikalno prepoveduje vse, kar je prej vero v Jahveja družilo z drugimi veroizpovedmi. Druge religije so včasih poznale žrtvovanje ljudi; kolikor je bilo tega v praobliki *Biblije*, so v redakciji izbrisali, spomnimo se samo zgodbe o Abrahamu in Izaku. Druge

7 Prva velika reforma se zgodi pod kraljem Hiskijo (716–687 pr. n. št.). Druga reforma sledi okoli leta 622 z najdbo »zakonika«, na katerem potem sloni *Devteronomij* (Jošija je po smrti očeta osemleten zasedel prestol ob podpori svečenicov, nato po najdbi »zakonika« potrdil reformo, ki jo je predložil vrhovni svečenik Hilkija).

religije so poznale skopitev moških, ki jo *Biblija* zavrača. V *Devteronomiju* tak spolni pohabljenec izraelskega rodu ravno tako ne spada v Gospodovo občestvo kot »mešanci« in nekatere kategorije tujcev: »Kdor ima zmečkana moda ali odrezan moški ud, naj ne pride v Gospodovo občestvo.« (5 Mz 23:2, podobna določba je tudi v *Levitiku* – 3 Mz 21:20) Zmečkanje testisov je bila tedaj običajna metoda skopitve otrok. Bližnjevzhodni kulti so pogosto obsegali tudi razmerje moških z lastnim spolom in tudi to je prepovedano: »Če kdo leži z moškim, kakor se leži z žensko, sta oba storila gnusobo [...]« (3 Mz 20:13) Enake sankcije (smrtna kazen) so v istem poglavju zahtevane še za »prešuštnika in prešuštnico«, seks z »ženo svojega očeta«, s »svojo snaho«, z »ženo in njeno materjo« itn.

Seveda se pri tem postavlja vprašanje, kam uvrstiti vse te prepovedi, ki naj se sankcionirajo s smrtno kaznijo. Po delitvi prepovedi na »ceremonialne«, »legalne« in »moralne«, ki jo poznamo iz reformacije, tudi od Trubarja, so »morales« samo zapovedi dekaloga, medtem ko so v teh poglavjih našete zapovedi in prepovedi deloma »ceremoniales«, deloma »legales«, namenjene so predvsem judovskemu ljudstvu določenega časa. Samo »morales« so nenehno obvezne. Judovski predpis na primer zahteva, da mora biti rabin poročen, kar se dobro ujema s predpisi pentatevha. Ko so se v krščanstvu pojavili asketi, puščavniki in je boj s spolnostjo postal bistvena sestavina meništvva, iz katere je potem izšel celibat, smo se znašli na povsem novem terenu. In ko se je že v antiki ob vsem spoštovanju *Starega testamenta* Origenes sam skopil, da bi se rešil »pohujšujočega« dela telesa (»če te tvoje oko pohujšuje, ga izderi«), je ravnal povsem v nasprotju s pentatevhom, in sicer enako kot pozneje nekdanja ruska sekta skopcev.

Spremembe so najbolj opazne na primeru homoseksualnosti. Iz stare Grčije poznamo dva tipa njenega pozitivnega vrednotenja. V Šparti se slavi sobojevništvo obeh erastov, ki branita v boju tudi drug drugega (podobno partnerstvo poznajo tudi v japonski tradiciji), v Atenah pa skrb uveljavljenega mentorja za svojega mladoletnega ljubimca, kar poznejša doba razvrednoti v seks. Zgodovinar Suetonij se posmehuje Cezarju, češ da je bil »mož vseh žena in žena vseh mož«. Tovrstne pikantnosti iz življenja cesarjev so podobne današnjemu obrekljivemu spletu. Konstantin uvede smrtno kazen, Teodozij to še zaostri, Justinian razglasi, da je to

kaznovanje cesarjeva dolžnost pred Bogom. Zakonik Carolina iz leta 1532 predpisuje smrtno kazen za moško in žensko homoseksualnost ter za sodomijo. Smrtno kazen sta odpravila razsvetljena absolutista Friderik Veliki in Jožef II., Code Napoleon je leta 1810 homoseksualnost povsem depenaliziral, a po nemškem zakoniku je ostala kazniva moška homoseksualnost, po avstrijskem iz leta 1852 tudi ženska. Oktobrska revolucija leta 1917 je ohranila samo zaščito mladoletnikov, sicer pa odpravila kaznovanje, a pod Stalinom je bila spet zagrožena ostra kazen. Weimarska republika je hotela odpraviti splošno kaznivost homoseksualnosti, a po prihodu nacistov na oblast so zakonodajo izrazito zaostri. V Jugoslaviji je potekala depenalizacija od zahoda proti vzhodu, v deželah »socialističnega tabora« se je najprej spreminjala Češkoslovaška in za njo Vzhodna Nemčija, v Zvezni republiki Nemčiji se je razprava začela v šestdesetih letih in razpletla po letu 1968, v Veliki Britaniji je bila zakonodaja reformirana leta 1963. Sledila sta Christopher Day v ZDA in serija »parad ponosa«. Nizozemska je prva uvedla možnost istospolnih porok, v anglikanski Cerkvi so se zgodila razhajanja, saj je odkrit homoseksualec lahko postal tudi škof. Lok vrednotenja se torej razpenja od smrtne kazni do porok in škofovske časti.

Pomembno je tudi dejstvo, da od novembra 2013 v Nemčiji ni več obvezna opredelitev posameznika o tem, ali pripada moškemu ali ženskemu spolu.

V teh okoliščinah je krščanskim veroizpovedim prepuščeno, katere zadevne zapovedi in prepovedi iz *Pentatevha* uvrščajo med morales, torej obvezujoče, katere pa med historične, torej bodisi legales bodisi ceremoniales.

11

A veliko pomembnejše je, kaj vse sledi iz tega, da hoče človek »biti kakor Bog«. Ta opredelitev izvirnega greha ne nagovarja samo verujočih. Kadar koli je človek hotel »biti kakor Bog« in se ni zavedal svojih meja, se je zgodila moralna katastrofa. Mnogi verniki so se po Auschwitzu spraševali, kako je kaj takega pred Božjimi očmi sploh mogoče. A Hitler

in njegovi so hoteli »biti kakor Bog«, v drugih ljudeh in narodih so videli samo sredstvo. Tudi Stalin in njegovi so hoteli »biti kakor Bog«. In kaj je bila drugega kitajska »kulturna revolucija« ali Pol Pot v Kambodži? Tudi imperialni nastopi Združenih držav so želja »biti kakor Bog« in svet »velikega brata«, ki ga je razkril Snowden, ni nič drugega kot želja, izhajajoča iz izvirnega greha. Pa svet, v katerem je šla preobilica finančnih sredstev na ropanje stvarnega bogastva? In zakaj nam iz vseh velikih in nadvse pomembnih odkritij obenem grozi strah, da bomo izgubili svobodo? Človek, ki hoče »biti kakor Bog«, je kot čarovniški učenec, ki svojih spoznanj ni sposoben obvladati in se v njih omejiti. Grozi nam, da bomo sužnji umetne inteligence, grozi nam, da bomo zaslužjeni na podlagi poznavanja genoma ter da bomo uničili planet, na katerem živimo. Človek zna delati dobro in hudo, toda ne pozna mere in izravnave. Je »kakor Bog«, toda ponesrečen demiurg, ki ni Bog. Prav tako ga ni strah Boga in ni v sebi zgrožen zaradi tega, ker je prelomil moralni zakon. Že nemški filozof Fichte, ki je bil Kantov učenec, pa je zapisal: »Bog je moralni zakon sveta.« In ta Bog je obvezujoč, enako tudi za tistega, ki ne veruje v Boga teologov.